

УДК 37.014.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ДУХОВНО-ЦІННІСНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Г.В. Григоренко

У статті розглядаються питання соціально-педагогічних та духовно-ціннісних основ виховання в учнів загальноосвітньої школи здоров'ятворчої компетентності. Автор формує концептуальні засади структурування соціокультурологічної ситуації духовно-ціннісного ставлення суспільства до психосоматичного здоров'я, культури здоров'я учнівської молоді.

Ключові слова: формування, компетентність, концепція, ставлення, аксіологія, мислення, світогляд, особистість.

Інтеграція України в Європейський та світовий освітній простір викликає необхідність системного аналізу таких принципових соціально-педагогічних чинників структурування загальної освіти і виховання підростаючого покоління країни, як впровадження особистісно орієнтованого підходу до формування їх духовно-ціннісних орієнтацій, пізнавально-виховної, фахово-спрямованої, компетентісно орієнтованої, здоров'ятворчої, суспільно-соціальної діяльності [5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15].

Синергетичний аналіз викладених чинників освітньо-виховної практики дозволяє стверджувати, що ефективне вирішення актуальних питань оптимізації, модернізації, реформування змісту сучасної національної освіти перебуває в площині індивідуального формування у учнів загальноосвітньої школи глибоких морально-естетичних, духовних почуттів, які забезпечують особистості розвиток та реалізацію здатностей до продуктивної її пізнавально-виховної, рефлексивної, здоров'ятворчої, практичної діяльності в різних умовах, ситуаціях особистісного життя [1, 6, 7, 11, 14].

У зв'язку з викладеним актуальність дослідження обумовлюється ще тим, що воно виконується у межах комплексної теми "Інноваційні виховні технології духовно-соматичного розвитку особистості: методологія, теорія і практика", що розробляється кафедрою теорії,

методики фізичного виховання і реабілітації Слов'янського державного педагогічного університету під керівництвом доктора педагогічних наук, професора В. Григоренка. Тема дослідження також узгоджена з планом наукової роботи кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля “Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика”, що виконується під керівництвом член-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Г. Шевченко (№ держреєстрації 0105U000264).

Концептуальні основи компетентісного підходу до особистісно орієнтованого формування в учнів загальноосвітньої школи життєвої, здоров'ярозвиваючої компетентності обґрунтовувалися в наукових працях таких вчених, як І. Бех, Ю. Васьков, В. Вишневський, В. Григоренко, С. Клепко, О. Овчарук, С. Омельченко, Є. Павлютенков, В. Пристинський, М. Саїнчук, Г. Шевченко, що аргументовано доводять духовно-ціннісну природу збереження, розвитку та удосконалення психосоматичного здоров'я людини шляхом формування її здоров'ятворчої компетентності [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 14, 15]. При цьому вищезначені вчені наголошують на необхідності оперативного вирішення існуючих в системі національної освіти суперечностей між:

- соціальним замовленням освітньої галузі на створення інноваційних педагогічних систем компетентісного підходу до становлення здоров'ятворчої особистості, формування в учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я та нерозробленістю теоретико-методологічного обґрунтування цієї діяльності [1, 6, 7, 9];
- суспільно-педагогічним запитом на здоров'ятворчу компетентність учнів та відсутністю теоретично обґрунтованої моделі компетентісного підходу до особистісно орієнтованого формування їх здорового способу життя, культури здоров'я [2, 7, 10, 13];
- об'єктивним значенням психосоматичної складової процесу особистісно орієнтованого, компетентісного формування особистості учнів загальноосвітньої школи та недостатнім рівнем розробленості його технологічних засад [3, 5, 6, 7, 12, 15].

Викладені науково-методичні та організаційно-педагогічні розбіжності свідчать, що інноваційні виховні технології компетентісного становлення здоров'ятворчості учнів загальноосвітньої школи як духовної, соматичної, особистісно-соціальної, цивілізаційної

цінності потребують негайної проєктивної розробки, експериментального обґрунтування та імплантації в освітньо-оздоровчий простір України.

У зв'язку з викладеним мета статті полягала у систематизації методологічних, теоретичних та духовно-ціннісних основ особистісно орієнтованого формування здоров'ятворчої компетентності в учнів загальноосвітньої школи.

Діяльність людини в різних суспільно-соціальних та духовно-культурологічних сферах є потужним чинником виявлення, розвитку та реалізації почуттів, духовно-естетичної енергії, які виконують педагогічну функцію конструкторів творчого мислення, когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, естетичних, мотиваційно-потрібних, здоров'ятворчих характеристик особистості, її фахово-орієнтованих здатностей, на засадах яких вона успішно вирішує пізнавально-виховні, професійно-трудові, духовно-соматичні, життєві проблеми [1, 2, 3, 4, 6, 10, 12, 14].

Духовно-естетичне виховання людини такі відомі вчені, як І. Бех, В. Горашук, В. Григоренко, Є. Павлютенков, Г. Шевченко, розглядають як базову передумову реалізації в освіті компетентісного підходу, який в останні роки набуває все більшого поширення в світовому освітньо-виховному просторі [1, 2, 3, 4, 5, 7, 12, 14], в різних суспільно-соціальних сферах професійної та життєвої самореалізації людини [1, 2, 4, 5, 14, 15]. Самореалізацію особистості ці вчені розглядають як напрямок формування у учнів ключових компетентностей в аспекті особистісно орієнтованого виховання, становлення їх здоров'ятворчості, які дають можливість людині ефективно і творчо брати участь у багатьох соціальних сферах, роботи персоніфікований внесок у розвиток соціально-економічної, духовно-культурологічної структури суспільства, продуктивно вирішувати особистісні життєві проблеми [3, 5, 6, 12, 15].

Таким чином, спираючись на наукові праці наведених вчених ми отримуємо гносеологічну можливість стверджувати, що компетентісно-орієнтований підхід у становленні здоров'ятворчості учнів є такою організацією навчально-виховного і оздоровчого процесу в загальноосвітній школі, яка забезпечує реалізацію певних організаційно-педагогічних умов ефективного набуття особистістю когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних,

мотиваційно-потрібнісних здоров'ятворчих ознак, що дозволяють їй сформувати саногенне мислення, культуру здоров'я, здоров'ятворчий світогляд, що є актуальними у різних життєвих ситуаціях людини.

У викладеному аспекті особливого концептуального значення набуває теоретичне узагальнення, сформульоване Н.Олійником, який аргументовано доводить, що “Саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Тому розвиток ключових компетентностей школярів – важливе завдання сучасної педагогіки” [10, с. 67].

Теоретичне дослідження означеної проблеми в Україні з огляду на наукові праці І. Беха, В. Горащука, В. Григоренка, С. Клепка, Є. Павлютенкова, Г. Шевченко дозволяє зазначити, що компетентісно орієнтоване навчання в нашій країні увійшло до системи освіти у зв'язку зі суттєвими змінами Національної освітньої парадигми, включенням до Болонського процесу, європейської та всесвітньої інтеграції, структурування всесвітньої інформаційно-комунікаційної мережі, глобалізацією світової економіки, які обумовили необхідність розробки та практичної реалізації компетентісної моделі виховання особистості в умовах загальноосвітньої школи [1, 2, 5, 6, 7, 9, 12, 15].

На основі викладених концептів інноваційного структурування навчально-виховного процесу учнів загальноосвітньої школи в українській педагогіці було сформульоване поняття “компетентність”, яке вченими розглядається як загальна здатність особистості до ефективної діяльності, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню і вихованню. Поняття компетентності не зводиться тільки до знань, навичок і вмінь, а належить до сфери складних умінь, якостей, потреб особистості, що забезпечують ефективне вирішення її життєвих проблем, реалізацію адекватного ставлення до результатів своєї діяльності, набуття здатності до неперервної освітньо-виховної діяльності з метою формулювання висновків, переконань, життєвих позицій духовно-ціннісного рівня, продуктивної діяльності особистості в різних життєвих ситуаціях і проблемах, що потребують інструментального використання соціальних, полікультурних, інформаційно-діалогових, самоосвітніх, здоров'ятворчих компетентностей [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15].

Аналіз концептуальних основ формування культури здоров'я школярів, що були розроблені В. Горащуком, дозволили встановити сутність базової ознаки культури здоров'я як особистісно-соціального і духовно-соматичного явища. Вчений аргументовано доводить, що "Рівень розвитку культури здоров'я обумовлює у людини формування системи ціннісних орієнтацій, що перебувають в ієрархічно побудованій структурі, яка здійснює регулятивну функцію в життєдіяльності людини" [5, с. 113].

З науково-педагогічною позицією В. Горащука солідарні І. Бех, В. Григоренко, С. Омельченко, М. Саїнчук, які аргументовано довели, що природа психосоматичного здоров'я людини обумовлює необхідність його дослідження і розвитку в гносеологічній площині індивідуально орієнтованого формування культури здоров'я особистості, яка включає такі його структурно-функціональні компоненти, як саногенне мислення, ціннісні орієнтації до здорового способу життя, здоров'ятворчий світогляд, духовне, соціальне, психоемоційне та соматичне здоров'я людини. Культура здоров'я людини є особистісно-соціальним інструментом ефективного вирішення її життєвих проблем [1, 2, 6, 7, 11, 14], що базується на положеннях, нормах, установках здорового способу життя, який означені вчені розглядають як частину загальної культури людини, що відображає конкретний рівень спеціальних знань та мотиваційно-ціннісних орієнтацій, сформованих в процесі виховання, освіти та самовиховання і самоосвіти [4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14].

У контексті нашого теоретичного дослідження означеної проблеми концептуального значення набувають положення теорії особистісно орієнтованого виховання особистості, що обґрунтовані І. Бехом. Вчений на основі змісту нової парадигми освіти і виховання довів духовно-ціннісну сутність психосоматичного здоров'я людини [2, с. 222], визначив систему особистісно-соціальних мотиваторів його розвитку і збереження [2, с. 216], обґрунтував шляхи особистісно орієнтованого формування у дітей і підлітків ціннісного ставлення до цього феномена [2, с. 218 – 219] як інструменту вирішення життєвих проблем людини.

Вагомий внесок в розробку концептуальних основ особистісно орієнтованого формування в учнівської молоді ціннісних орієнтацій, духовності до здорового способу життя, розвитку саногенного

мислення, духовно-ціннісного ставлення до особистісного психосоматичного здоров'я, здоров'ятворчого світогляду, культури здоров'я особистості зробив В. Григоренко, який обґрунтував теорію здоров'ятворчої діяльності людини в процесі освітньо-виховної, духовно-соматичної, психомоторної, суспільно-соціальної практики [6, 7]. Вчений в своїх наукових працях обґрунтував низку спеціальних принципів проективної розробки інноваційних виховних систем, здоров'язберігаючих освітніх технологій, на основі яких є можливість ефективної реалізації компетентнісного підходу до особистісно орієнтованого формування у дітей і підлітків культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності, які імплантуються в духовно-ціннісну структуру їх особистості [6, 7].

У контексті нашого дослідження ключове поняття “індивідуальне здоров'я” людини як продукту особистісно орієнтовного впливу здоров'ярозвиваючих та здоров'язберігаючих факторів [6, 7] ми розглядали в аспекті оптимального стану її психічних, соматичних, моторних, духовних, резистентних можливостей, які виконують функцію конструкторів її продуктивного психофізичного розвитку, освітньо-виховної, духовно-соматичної діяльності, фахового самовизначення, суспільно-соціальної самореалізації та реалізації репродуктивної функції людини.

Зміст викладених понять, що перебувають у причинно-наслідкових зв'язках дозволяє стверджувати, що загальною їх системною ознакою є властивість виконувати гуманістичну функцію, бути ефективним інструментом вирішення людиною різноманітних життєвих проблем, бути визначальною умовою продуктивної її життєдіяльності [5, 6, 7, 15]. У зв'язку з цим ми отримали можливість сформулювати зміст поняття “здоров'ярозвиваюча компетентність”, яке розглядали як систему ціннісних орієнтацій, знань, вмінь, навичок, мотивів, потреб особистості до свідомої здоров'ярозвиваючої та здоров'язберігаючої діяльності, в процесі якої людина набуває здатності, життєвого досвіду використовувати стан свого психосоматичного здоров'я, як визначальний особистісно-соціальний чинник ефективного вирішення своїх життєвих проблем, продуктивного саморозвитку, самовиховання, самоосвіти, суспільно-соціальної самореалізації.

Інструментальна функція поняття “здоров’ярозвиваюча компетентність” людини дозволяє підійти до актуалізації сутності поняття “культура здоров’я” особистості, яке в системі понятійних взаємозалежностей відображає кінцевий соціально-педагогічний продукт впливу здоров’ярозвиваючої та здоров’язберігаючої спрямованості сучасних освітньо-виховних систем [6, 7]. Визначення цього поняття базувалося на низці фундаментальних наукових праць таких відомих вчених, як І. Бех, В. Горащук, В. Григоренко, В. Овчарук, які переконливо довели, що духовно-соматичний феномен культури здоров’я людини є нагайною суспільною потребою, яка впливає із змісту нової парадигми освіти і виховання, концепцій розробки та практичного впровадження здоров’ярозвиваючих та здоров’язберігаючих освітньо-виховних систем [1, 2, 5, 6, 7], стратегії реформування системи національної освіти, духовно-естетичного виховання учнівської молоді [6, 7, 8].

У викладеному аспекті В.Григоренко аргументовано доводить, що поняття “культура здоров’я” людини потрібно сприймати в умовах компетентнісного підходу до її формування як:

- проєкцію науково-практичних та загальнокультурних, суспільно-соціальних, духовно-соматичних цінностей на компетентне вирішення життєвих проблем особистісного формування, розвитку і збереження здоров’я людини [6, с. 32];
- комплементарно структурований ряд системно-діяльнісних, духовно-соматичних, суспільно-соціальних, ціннісних здоров’ятворчих орієнтацій особистості, фізичної її культури, які є конструкторами здоров’ятворчості учнів загальноосвітньої школи [6, с. 35];
- духовно-соматичні, соціально-психологічні, валеологічні, матеріально-технічні, діалогово-комунікативні, когнітивні, правові цінності людини, етносу, суспільства, що реалізуються у формі компетентнісної діяльності, спрямованої: на удосконалення та збереження психосоматичного здоров’я; використання інноваційних оздоровчих освітньо-виховних і суспільно-соціальних систем; реалізації оздоровчого впливу природного середовища; засвоєння норм, традицій здорового способу життя; трансформування перерахованих цінностей в здоров’ятворчий світогляд, саногенне мислення людини, на засадах яких тільки і можливе створення в країні соціокультурної ситуації духовно-ціннісного ставлення суспільства до психосоматичного

здоров'я дітей, підлітків, дорослих, осіб з особливими освітніми потребами [6, с. 30 – 33].

Таким чином, теоретико-методологічне дослідження становлення здоров'ятворчості людини на основі компетентнісного підходу дозволяє стверджувати, що особистісно орієнтоване формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я має реалізовуватися шляхом цілеспрямованого розвитку у них ціннісних орієнтацій, духовності, валеологічних знань, вмінь і навичок, саногенного мислення, здоров'ятворчого світогляду, здорового способу життя, культури здоров'я як духовно-соматичної та особистісно-соціальної цінності, на засадах якої людина компетентно вирішує свої життєві проблеми.

Перспективи подальшого дослідження з означеної проблеми ми вбачаємо у розробці концептуальної моделі структурування організаційно-педагогічних умов ефективної реалізації педагогічних технологій особистісно орієнтованого формування в учнів загальноосвітньої школи здоров'ятворчої компетентності.

Література

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 344 с.
3. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, ключові компетентності, досвід (Дидактичний аспект) / Ю.В.Васьков. – Х.: Скорпіон, 2002. – 120 с.
4. Вишневский В.А. Здоровьезбережение в школе (педагогические стратегии и технологии) / В.А.Вишневский. – М.: Теория и практика физ.культуры, 2002. – 270 с.
5. Горашук В.П. Формування культури здоров'я школярів (Теорія і практика) / В.П.Горашук. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 376 с.
6. Григоренко В.Г. Педагогічні технології особистісно орієнтованого формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я: теорія та практика: навч. посіб. / В.Г.Григоренко, Г.В.Григоренко, С.О.Омельченко та ін.; за ред. В.Г.Григоренка, С.О.Омельченко. – Слов'янськ: Вид-во СДПУ, 2010. – 346 с.
7. Григоренко В.Г. Зміст педагогічних принципів структурування інтерактивних виховних технологій особистісно орієнтованого формування культури здоров'я учнів загальноосвітньої школи. Проблеми трудової і професійної підготовки: наук.-метод.зб. / В.Г.Григоренко // Кол.авт.; відповід.редактор і укладач В.В.Стешенко. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – Вип. 15. – 181 с.

8. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
9. Клепко С.Ф. Компетентізація освіти: Обмеження і перспективи / С.Ф.Клепко // Постметодика. - № 1 (59). – 2005.
10. Олейник Н.А. Физическая культура в алгоритме здравоформирующих технологий / Н.А.Олейник, Т.В.Бондаренко, В.П.Зайцев, С.И.Крамской. – Харьков: ХГАФК, 2008. – 186 с.
11. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків: Монографія / С.О.Омельченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 352 с.
12. Павлютенков Є.М. Модель компетентного випускника школи / Є.М.Павлютенков // Управління школою. - № 28 – 29, 2005.
13. Пристинський В.М. Особистісно орієнтований підхід до формування духовно-тілесних цінностей людини і здорового способу життя / В.М.Пристинський, А.П.Федоров: збірник матеріалів міжгалузевої регіональної наукової конференції. – Донецьк: Витоки, 2011. – Т. 1. – С. 37 – 46.
14. Саїнчук М. Феномен фізичної культури в аксіологічному дискурсі / М.Саїнчук // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2010. - № 4. – С. 105 – 108.
15. Шевченко Г.П. Духовно-нравственное воспитание учащейся молодежи / Г.П.Шевченко // Педагогика. – 2008. - № 9. – С. 11 – 25.

В статтє рассматриваются социально-педагогические и духовно-ценностные основы воспитания у учащихся общеобразовательных школ здоровьетворческой компетентности. Автор формулирует концептуальные основы создания социокультурологической ситуации духовно-ценностного отношения общества к психосоматическому здоровью, культуре здоровья учащейся молодежи.

Ключевые слова: *формирование, компетентность, концепция, отношение, аксиология, мышление, мировоззрение, личность.*

The article deals with the problem of social-pedagogical and spiritual foundations of upbringing health-creative competency of the secondary schoolpupils. The author represents the conceptual points of structuring social-cultural situation of spiritual attitude of the society to psycho-somatic health, culture health of the schoolchildren.

Key words: *formation, competency, conception, attitude, axiology, thinking, outlook, personality, value.*

Григоренко Г. В. – асистент кафедри методики викладання спортивно-педагогічних дисциплін Слов'янського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент В.П. Пристинський